

Борис Грінченко (Львів)

Послужний список навіки 47-річного Бориса Грінченка вимагає документальної деталізації, наукового поглиблення і постійної неспинної популяризації через шкільні та вузівські вечори, наукові конференції, через газети і журнали, через видання альманахів і антологій. Цій меті і підпорядкована наша публікація відгуків його сучасників. У згаданій постанові Верховної Ради є пункт, що зобов'язує державні інституції видати багатотомне зібрання його спадщини. Кількість томів не зазначалася, бо на 2012 рік ще ніхто не уявляв, скільки томів може скласти його наукова, художня, перекладна, журналістсько-видавнича і публіцистична спадщина.

Через 10 років після вікопомної постанови ВР маємо поінформувати всю українську спільноту, що перші 16 книг його наукових праць і книгу епістолярію на 2023 рік видано і складено проспект повного зібрання творів у 52 томах.

Громадськість має знати, що реабілітаційний процес від початку “хрущовської відлиги” почався саме з Бориса Грінченка.

У 1961 році М. Т. Рильський і О. І. Білецький домоглися в ЦК КПУ видати двотомник художніх творів. У “Радянському літературознавстві” в 1961 р. О. І. Білецький опублікував статтю “Борис Грінченко”, але невдовзі помер і справу видання завершував М. Т. Рильський. Практично здійснити проєкт двох академіків випало професору І. І. Пільгуку і аспіранту В. В. Яременку. Ювілейний вечір Бориса Грінченка відбувся 3 грудня 1963 р. Вів його М. Т. Рильський. Хтось із залу подав йому записку: “Максime Тадейовичу! Грінченко — це що, серйозно? І чи надовго?” Рильський прочитав і відповів: “Серйозно і на завжди!” Але якоюсь мірою запитувач був правий: влітку 1964 року М. Т. Рильський помер, а т. зв. “хрущовська відлига” закінчилась у Москві переворотом і уже в 1965 р. почалися брєжнєвсько-сусловські репресії.

Ставлення до постаті Б. Грінченка знову стало негативним, і наступні 25 років про Грінченка практично не згадувалося. Після 125-річного ювілею, в часи горбачовської перебудови і “гласності”, про Грінченка знову заговорили на повний голос. У 1963 р. записи ювілейного вечора вилучив представник КДБ, а В. П. Олійнику сказав, щоб цікавим говорив, що запис “розмагнітвся”. Запис не зберігся. Підготовлений В. В. Яременком двотомник у 1990 р. було перевидано за сприяння А. Г. Погрібного. Також видано у “Шкільній бібліотеці” “До тих, що зостануться” і “Зернятка”.

У незалежній Україні постав муніципальний Київський університет імені Бориса Грінченка, а при ньому — науководослідна лабораторія грінченкознавства, якою тривалий час керувала А. І. Мовчун, її заходами при університеті створено Музей Бориса Грінченка, проходять щорічні всеукраїнські грінченківські наукові конференції, видавалися наукові збірники, формувалися кадри співробітників лабораторії. Із січня 2013 року по 1 вересня

У вінок слави й пам'яті 9 грудня 2023 року Борису Грінченку — 160!

У 2012 році Верховна Рада прийняла постанову про відзначення 150-річчя від дня народження Бориса Дмитровича Грінченка (1863–1910) — і цим актом фактично визнала його роль і значення в національно-визвольній боротьбі українського народу і українському державо- і націєтворенні, в національному відродженні, розвитку науки, культури і духовності.

2022 р. на запрошення ректора В. О. Огнев'юка і В. В. Яременко став працювати в лабораторії провідним науковим співробітником із завданням видати багатотомне зібрання наукової і епістолярної спадщини Б. Д. Грінченка. Завершилось видання томом “Публіцистичної спадщини” у двох книгах. Це чи не найцінніший том із добробку Б. Грінченка. У результаті зібраних архівних матеріалів відновлено справжній образ Б. Грінченка як академіка (дійсний член НТШ із 1893 р.), творця паспорта нації за виданими ним етнографічними матеріалами і автора конституції української мови, якою став його 4-томний “Словарь української мови”.

Б. Грінченко відкинув такі офіційні назви України, як Малоросія або російська Україна, і замінив їх назвою Наддніпрянська Україна. З його подачі українських патріотів стали називати з 1892 року “свідомими українцями” або “українцями-націоналами”. Уся його творчість і громадська діяльність повита ідеєю розвитку України як соборної, незалежної і самостійної держави. Таким і маємо утверджувати його образ національного діяча, рівного якому наприкінці XIX ст. і в перше десятиліття XX віку на Наддніпрянській Україні не було.

Іван Франко. Лист до Б. Грінченка з нагоди ювілею

Високошановний Ювіліате!
В радісній для Вас хвилі ювілею 25-тих роковин Вашої славної літературної праці прийміть і від мене слова широкого признання та сердечні бажання Вам здоров'я, сили і якнайкращих успіхів на будуще. Слідячи від перших Ваших виступів на літературне поле в “Світі” 1881 р. за Вашою діяльністю, я мусив дивуватися Вашій енергії, витривалості в праці і широкому обсягові Ваших літературних і суспільних інтересів. Смілість, із якою Ви виступали не раз у справах, про які ніхто інший не важився заговорити, вказувала в Вас чоловіка, в якому, крім літературного таланту, був також публічний діяч. Розширене ж Вашою діяльністю на поле наукове, на поле фольклору, літературної критики та лінгвістики збуджувало мою найповнішу симпатію до Вас. Прийміть ж, високоповажний Товаришу, отсей мій привіт на нинішнє Ваше свято, і нехай Ваша дальша діяльність справдить усі найкращі надії, які покладає на Вас уся Україна.

Др. Іван Франко (1906)

Після похорону

Дзвеніли дзвони і гули,
Як ми труну твою несли,
Дзвеніли і гули...

А ми, нікчемні раби,
Що кликав ти до боротьби,
А ми — лишень раби!

Ми чистих слів не пролили,
Спокійно за труною йшли,
Ми сліз не пролили.

Казали ми про гіркий жаль,
Що огорнула нас печаль,
Казали лиш про жаль!

Ганьба... Ганьба і сором нам,
Отчизни славної синам,
Ганьба і сором нам!

Та ні — побачив сльози я...
Не згине слава ще твоя —
Побачив сльози я.

Не даром ти весь вік страждав:

Я бачив — сум в очах палав,
Не даром ти страждав.

І от тобі сплете вінок
Країна бідна з сліз-квіток,
Тобі сплете вінок...

Дзвеніли дзвони і гули,
Як ми труну твою несли,
Дзвеніли і гули...

Максим Рильський (зб. “На білих островах”, 1910)

Мова

Треба доглядати наш сад.
Вольтер

Як парость виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Полить бур'ян. Чистіша від сльози
Вона хай буде. Вірно і слухняно
Нехай вона щоразу служить вам,
Хоч і живе своїм живим життям.
Прислухайтесь, як океан співає —
Народ говорить. І любов, і гнів
У тому гомоні морським. Немає
Мудріших, ніж народ, учителів;
У нього кожне слово — це перлина,
Це праця, це натхнення, це людина.
Не бійтесь заглядати у словник:
Це пишній яр, а не сумне провалля;
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч у Грінченка й Даля,
Не майте гніву до моїх порад
І не лінуйтеся доглядати свій сад.
Максим Рильський (1956)

На вічну пам'ять Б. Д. Грінченкові

Учителю широкий! Останній твій подих
Змішався з повітрям рожевим
І, в небі спинившись, виблискує в водах
В далекім краю полудневім.

Італії небо і небо України
Красою і фарбами схожі,
Як дві дивовижні чудові картини,
Як вищі з'явища божі.

Та тільки там сяють обличчя веселі,
Там вільная праця повсюди,
А в нас на Україні “обшарпані села
І голі, обшарпані люди”.

Так доля розводить під небом широким —
Людей по тернистих дорогах...
І ти це углядів — і з духом високим
Учителем став для убогих.

Вітри-урагани буяли по волі,
Схилялися люди нещасні;
Всі ж їхні страждання і муки, і болі
Приймав ти до серця, мов власні.

І серце не знесло великої муки
І линуло в край полудневий,
Неначе бажало з стражданням розлуки
І втіхи в чужині рожевій.

Та небо Італії й небо України
Красою і фарбами схожі,
Як дві дивовижні чудові картини,
Найкращі з'явища божі...

А серце боліло, а серце вмирало,
Розбите стражданням, журбою, нудьгою.
І в мент передсмертний воно не знало
Од ран всенародних забуття, спокою!

Спочинь же в могилі, учителю широкий!
Хай вітер до тебе доносить, —
Як вічну пам'ять будителю віри
Україна крізь сльози голосить.
Грицько Чупринка (1910)

Б. Грінченкові
Із хмари білої чайок,
Що понад озером шуміли,

Одна упала на ставок,
І смерть, як крук, її вхопила...
І плач понісся навкруги...
Страшні ридання над труною...
І вкрили чайки береги,
Прибиті втратою тяжкою,
А в мент умерлої надії
Родились в гніздах молодії.
Весела, вільна і ясна
Сміялась хвиля і котилась,
Та скеля дужа і міцна, —
І об граніт вона розбилась.
І схвилювалось в нетрях море,
І загуділи голоси:
Ми не угледимо простори,
Ми не побачимо краси...
В розпуці море в груди било
І в хвилях сяло і кипіло,
[І в муках море хвилі ридало,
Нова труна... нова могила].
Олександр Олесь (1910)

Б. Грінченко в Оспедалетті

Там, на півдні, коло моря,
Він знеможений лежить,
Ніби чаша, повна горя,
На жертвовнику стоїть...

Мовби чарами повитий,
До безсмертної мети
Йшов він, впертий, працюючий.
Падав... знов вставав іти.

Всі свої найкращі сили,
Гарт душі, усе, що мав,
З ранніх літ і до могили
Він на працю видавав.

І тепер — кінець... могила...
“Рідний краю... відгукись!..”
Тиша. Ніч той край укрила!..
Він згада тебе колись.
Микола Чернявський (1910)

Кедр Ливана, який виріс на Україні

На вершині Ливана стоїть кедр. Міцно він ухопився корінням за скелю й стоїть незрушно, непохитно. Налітають з холодної кам'яної пустини ревучі вітри. Шарпають його, намагаються скинути з вершини... Стоїть він, як вартовий, на сторожі суворого кам'яного Ливана. Далеко йому видно, і здалека летять до його вісті. Нерадісні здебільшого й невтішні вісті. Гарно живеться на світі тільки траві та мохам несвідомим. Їм ніхто не шкодить, їх ніщо не турбує. Двічі на рік вони вмирають і знов оживають. Немає в їх минулого, немає й будучини. Немає в їх пам'яті. А кедрам... а кедром, там на вершині — їм далеко видно й тяжко живеться!.. Але не проміняє кедр нагірний своєї долі на долю трави лугової. Не зійде з своєї кам'яної вершини в тиху долину. Стоятиме там, поки віку його, поки снаги вистачить. Могутній, гордий кедр, окраса рідного Ливана й вірний вартовий його.

...Він свідомо обмежив себе. Одкинув власні інтереси й святинею для себе поставив народ — український народ, а признанням своїм — послуги цьому народові. Усі думи і мрії — рідному народові. Все життя — для рідного народу. І в залежності від цього — вся філософія й мораль... І так — повинність, ось той владар, якому Грінченко посвятив життя своє. Свідомо зрікся від принад і насолод ясногобарвного життя й присвятив себе єдиній меті — послугам рідному народові.

Більше працював, ніж жив. Він високо ставив гігієну праці, беріг час. Але не беріг своїх сил. Другого такого робітника мені не доводилось бачити...

...Для українського письменника типу Куліша — Грінченка одного звичайного людського віку мало, щоб виконати всю працю, котра сама кричить, щоб хтось зробив її. Великою любов'ю любив Грінченко Україну. Всі його думки і всі його заходи купчилися коло неї. І на кожному дрібниці, що так чи інакше торкалась до України, він звертав свою увагу... Я б хотів, щоб, коли Україна буде ставити пам'ятника Грінченкові, на одному з барельєфів того пам'ятника було відображено як символ духу Грінченкового — такого кедра. На вершині гори, проти бур і вітрів... Напруженого, але дужого й непереможного...
Микола Чернявський (уривок зі спогадів)

Педагогічні погляди Бориса Грінченка

...Як треба найкраще поставити освіту для українського народу?

Питання це за останні 40–50 років частенько здіймалося у нас, багато найкращих учителів-педагогів висловлювалися за заведення національної української школи, різні зібрання — земські, городські думи, з'їзди учителів вимагали те ж саме, але ж наш уряд, дбаючи перш усього не про поспіх освіти й розвою духовних сил народу, і слухати не хотів про українську школу.

...Маючи великі свої власні досліди, д. Грінченко подає багато прикладів того, які з'являються практичні перешкоди, коли українська дитина, розмовляючи до 8–9 років своєю рідною, материнською мовою, йде до школи й починає вчитись на другій російській мові. Далі Грінченко розбирає, о скільки сучасні книжки для учнів не відповідають по змісту усім обставинам життя, розумінню нашої української дитини.

Поруч з цим д. Грінченко, щоб зрозуміти, оскільки це все шкідливо з боку педагогічного, — бере на доказ погляди найкращих учителів не тільки російських, але й закордонних — німецьких, французьких і інших.

Становлячи питання, як бути й далі, д. Грінченко на ґрунті усіх доказів рішуче відповідає, що на Україні для українського народу повинна бути заведена школа й освіта взагалі мовою українською, відповідно усім духовним силам українського народу. Тут він у всіх подробицях зупиня-

ється на думках, які досі висловлювалися проти, і спокійно й докладно розбирає їх; і кінчить розбором поглядів на значення мови взагалі, її природи, зв'язок розвою мови з розвоєм думки і всіх духовних сил народу. На ґрунті поглядів найкращих все-світніх учених, починаючи від Гумбольдта, д. Грінченко робить врешті-решт загальний погляд на минуле українського народу, духовне життя його, зупиняючись на сучасній стані його: намічає, чого можна сподіватись на ґрунті вільного розвою усіх сил одного з найбільших народів великої слов'янської сім'ї...

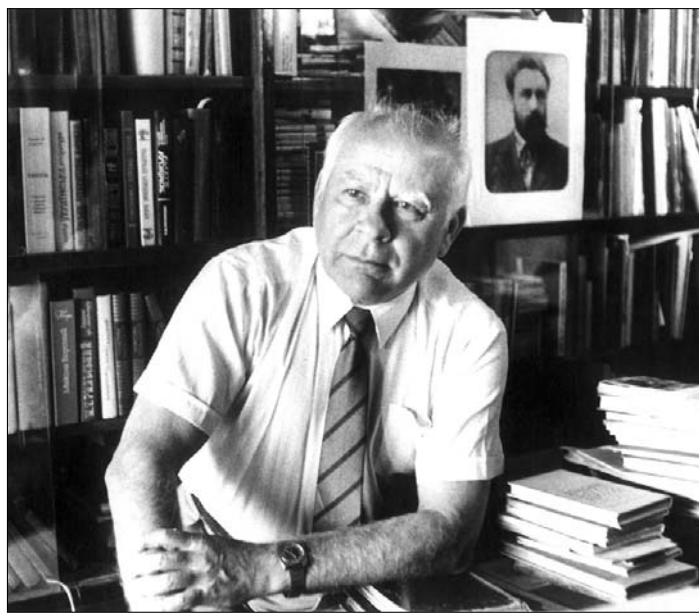
Микола Дмитрів (уриков з рецензії, 1906 р.)

Борис Грінченко — до національної еліти XXI ст.

...Яка б гірка правда не була, але все ж вона ліпша за оману. Через те треба нам, українцям російським, якомога частіше згадувати про те, що ми так мало зробили, як ніякий інший народ, що претендує на своє власне культурне життя. А то в нас більше спочивають на лаврах... незроблених діл.

(з листа до В. Гнатюка від 3.III.1899 р.)

...Мушу Вам признатися, що я деякий час мав таку думку, що мабуть таки можна буде якось так поладнати з ляхами, що во-

Василь Яременко

ни покинуть нарешті свою політику денационалізації українського народу там, де можуть се робити. Та останні роки довели й мене до тих думок, що ляхи, як і кожні інші, поладнають з нами тільки тоді, коли ми будемо такою силою, не рахуватися з якою буде шкодливо самим ляхам, яка моглимо сказати: досі і не дали! Взагалі можна запевне сказати, що ми, українці, ні відкіля і ні від кого не можемо сподіватися помочі, — і ми мусимо скрізь і у всьому рахувати на

свої власні сили. Пособляють тільки тим, кому корисно, задля себе самого пособляти, а через те — тільки думим, чи таким, яких можна тим чи іншим способом підгорнути під свою ласкаву протекцію. Єдиний наш рятунок — бути дужими. Добра порада народів, який двісті років виявляє за малим не саму — несилю! Порада, що скидається на іронію! Може. Але іншої нема. Або се, або смерть. Я певний, що ми не вмеремо, отже — я певний, що ми будемо дужими. Які б тяжкі пригоди не траплялися нам на дорозі, — се все дочасне: ми мусимо стати й будемо дужими!

(з листа до В. Гнатюка від 8.X.1901 р.)

Тихий героїзм Бориса Грінченка

...А все-таки він герой! Бо він боровся весь час свого трудящого життя з найлютішими ворогами людини, в ім'я того ідеалу, який ніс в своїй душі, в ім'я тої любови до чоловіка, яку мають усі герої, коли стають до боротьби, хоч би з самими богами.

Микола Євшан (газета "Діло", 22 травня 1910 р.)

Публікацію підготували Василь ЯРЕМЕНКО та Ірина ЯКОВЛІВА

Пам'яті скарбничого просвітянського духу

Оксана ПРИХОДЬКО, кандидат педагогічних наук, доцент Національного авіаційного університету, м. Київ

Михайло Борейко — унікальна постать в історії та сьогоденні українського національного духовного простору. Діяльний просвітянин, невтомний трудівник на ниві утвердження національної ідентичності сучасників, особливо молоді. Великий бібліофіл і сподвижник книговидавничої справи. Аристократ духу, добрий геній української книги. Моральний камертон, який не любив і не визнавав жодної фальші... Ці слова без зайвих прикрас і гіперболізації окреслюють горизонти потужної особистості й діяльності Михайла Борейка. Саме таким він постає зі сторінок книги "Скарбничий просвітянський дух".

Це есеїстичне видання акумулює спогоди сучасників про пана Михайла. Колективна праця команди рівненських просвітян, серед яких — науковці, освітяни, книговидавці, які мали щастя і честь співпрацювати з паном Михайлом.

Книга побачила світ у видавництві "Волинські обереги" (директор Віталій Влашок) за ініціативи та сприяння очільників рівненської "Просвіти" Івана Ветрова та Катерини Сичик. Спонсорами видання стали давні добрі друзі пана Михайла Віра та Богдан Боднарукі, що опікуються українством у США своєю багаторічною невтомною працею у Товаристві української мови імені Тараса Шевченка в Чикаго.

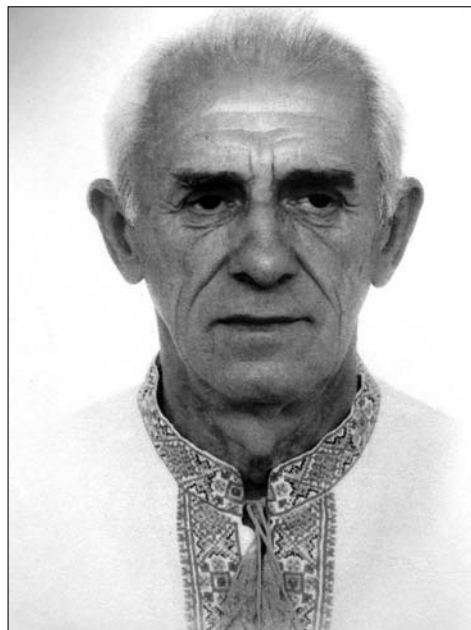
За характером книга — публіцистичне видання, проте написана у формі спогадів і є своєрідним документом доби.

Еклектичне жанрове утворення зі статей, спогадів, есеїв, листів розпочинається розлогим життєписом пана Михайла, з наймовірною повагою, людяністю й теплом створеним Мирославою Жовтан, просвітянкою, філологинею, заступницею голови міського управління освіти в м. Рівному.

"Він не був людиною свого часу, бо випереджував духом тих, хто йшов у ногу з викликами чи доганяв події за даниною моді. Живучи за українським виміром у всьому, Михайло Борейко дивував нас цим духом і своєю тихою одержимістю Україною".

Біографічні спогади Євгенії Гладунової-Борейко, вірної дружини та берегині сакрального світу Борейків, надають книзі шемливого есеїстично-мемуарного характеру. Через них проходить життєпис пана Михайла в контексті становлення Рівненської "Просвіти" та буремних і непротисторінок історії утвердження українського

У ці дні, позначені відходом у засвіти світлої пам'яті великого сподвижника і просвітянина Михайла Борейка (21.11.2020 р.), хотілося б мовити слово про цю особливу, надзвичайної шляхетності, інтелекту та патріотизму людину сторінками книги "Скарбничий просвітянський дух", яка побачила світ цьогоріч у травні.

національного духу на Рівненщині ще значною мірою в пострадянській Україні відразу після проголошення її незалежності.

Структура книги оприявнює чотири частини: "Життєпис та видавничі діяльність Михайла Борейка", "Україна Єдина від Заходу до Сходу. Спогади. Листи. Статті", "Нашого цвіту по всьому світу... Спогади. Листи. Статті", "Публікації про Михайла Борейка та його діяльність".

За таким принципом книгу було укладено її авторами-упорядниками — Євгенією Гладуновою-Борейко та науковицями Оксаною Приходько і Лілією Овдійчук, які тісно співпрацювали з паном Михайлом на ниві книговидавничої справи та є авторками низки матеріалів у цьому виданні.

У першій частині книги поряд із життєписом пана Михайла, зворушливими авторіографічними споминами пані Євгенії "Нас порідника "Просвіта" та "Михайло Борейко — громадський діяч" книговидавничі діяльність посідає окреме місце. Тут уміщено створений уперше в Україні бібліографічний покажчик книжок із 57 позицій, виданих за ініціативи Михайла Борейка протягом 1998–2020 років. "Книги, видані й перевидані паном Михайлом, унікальні й знакові для України. Витончений

смак гурмана-бібліофіла дивовижно поєднувався з гострою потребою культивувати національне, патріотичне, героїчне, що вистояло заборони, цензури. Це, насамперед, табуїовані в радянські часи видання, книги, видрукувані в діаспорі, а також художня література, історичні праці, різножанрові видання, що акумулюють ментальний код українців, тому, попри заборони й нищення, дійшли до читача". Авторка статті та покажчика Оксана Приходько до роковин смерті пана Михайла репрезентувала у "Слові Просвіти" свій розлогий матеріал про книговидавничу діяльність видатного просвітянина.

Із книговидавничою діяльністю Михайла Борейка пов'язані й статті-спогади літературознавчо-краєзнавчого характеру Лілії Овдійчук. Стимульована до пошуку потужним духовним імпульсом пана Михайла, авторка ділиться своїм польовим досвідом віднайдіння інформації до передмов та післямов унікальних задумів-видань, зінціюваних паном Михайлом. Саме так побачили світ книги "Кобзар" Т. Шевченка (за ред. Б. Лепкого), "Українські ночі, або Родовід генія" Є. Енджеєвича, "Тигролови" Івана Багряного, "Ave, dictator" Юрія Горліс-Горського, "Пісня про зубра" М. Гусовського, захопливими історіями про які ділиться Лілія Овдійчук.

Цікавою сторінкою є контакти пана Михайла з видатними людьми. Про них зворушливо-ностальгійно оповідає пані Євгенія, яка пліч-о-пліч пройшла життєвою стежиною з чоловіком та гречно зустрічала багатьох шанованих українських патріотів у їхній скромній, але такій енергетично-потужній оселі. Архієпископ Сумський і Охтирський Мефодій, із благословення та підтримки якого вийшла книга, єпископ Емірит-Софрон із Івано-Франківська, Віра і Богдан Боднарукі, Микола Жулинський, Сергій Гальченко, Іван Кобизький, Юрій Фалюш, Григорій Яковенко та багато інших — побували в помешканні подружжя, виношуючи свої патріотичні ідеї відновлення та розбудови України після совково-рашистського ярма.

Штрихами до портрета Михайла Борейка є краплі у тексти статей листи, що становлять частину великого епістолярію, який вів Михайло Борейко з багатьма національно свідомими українцями в Ук-

раїні та за кордоном. Епістолярій, який трепетно зберігає в домашньому архіві дружина Євгенія, ще потребує оцифрування та окремого видання.

Книгу доповнює ще один бібліографічний покажчик — матеріалів і статей у пресі про Михайла Борейка та чотири передурки найзнаковіших статей про нього, які в різні роки публікувалися в різних виданнях і найяскравіше підсвічують постать цієї потужної, харизматичної особистості. Йдеться про статті Івана Пашука ("Рівненська Шевченкіана"), Бориса Боровця ("Цей невгамовний Михайло Борейко"), Віри Боднарук ("Спомин про побратима. Надзвичайний просвітянин — Михайло Борейко (1933–2020)" та Алли Куц ("Будівничий України").

Ошатне видання на 176 сторінок рясно ілюстроване світлинами. Книга, створена авторами з великою любов'ю, захоплює своїм змістом, змушує прочитати все і відразу, розрахована на широке коло читачів — велика біографія великої людини, яка є взірцем сподвижництва, сили духу і жертвовності в ім'я України.

Світлий спомин про Михайла Борейка хочу завершити його мудрим словом, словом-молитвою роду Борейків, автором якої був сам пан Михайло: "Дай, Боже, доброї пам'яті про наше коріння й всели почуття єдиної родини, не допусти розбрату й байдужості. Подай нам єдність духу й козацьку звитягу в боротьбі за справедливість. Надихни нас, Боже, Духом Твоїм Святим воедино діяти для праці Тобі на славу, на славу нашого роду і народу, наступних поколінь нашої, Тобою даної рідної землі — України".